

УДК 338.439.5/6:636

*К. В. Березовий,
аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України*

РОЗВИТОК СКОТАРСТВА ЯК ОДИН ІЗ ОСНОВНИХ ШЛЯХІВ ВИРІШЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Висвітлені основні питання розвитку галузі скотарства, виробництво та забезпечення населення продукцією скотарства.

Highlights the main issues of industry development of livestock, manufacturing and providing people with livestock products.

Ключові слова: молочне, м'ясне скотарство, продовольча безпека, продуктивність, продовольчі товари.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сільське господарство є однією з пріоритетних галузей національної економіки. Розвиток сільськогосподарської галузі сприяє підвищенню матеріального добробуту населення, зміцненню економічної та продовольчої безпеки держави, зростанню її експортного потенціалу.

Досягнення гарантованої та стабільної продовольчої безпеки є в переліку проблем, які потребують негайного розв'язання, тому значну увагу слід приділити сільському господарству, особливо галузі скотарства як високопродуктивній галузі тваринництва. Без високоякісного харчування неможлива продуктивна діяльність людини.

У свою чергу, якість харчування залежить від кількості та якості спожитих продуктів тваринного походження, одними з яких є м'ясо, молоко і продукти їх переробки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку галузі скотарства привертає увагу багатьох вчених економістів. Теоретичні та практичні аспекти поставленої проблеми знайшли відображення у працях В.Г. Рижкова, П.С. Березівського, П.Т. Саблука, В.К. Збарського, Г.В. Черевка, В.І. Бойка, В.Я. Месель-Веселяка, О.М. Шпичака, М.В. Зубця, М.М. Ільчука, В.П. Горьвого, В.П. Галушко Ю.Я. Гапусенка, П.В. Щепієнка, Г. Шкуріна та інших.

Слід відзначити високий рівень наукових розробок з теорії і практики ведення цієї галузі. Нині дослідження проблем розвитку галузі скотарства, насамперед перспектив розвитку його конкурентоспроможності, мають дещо розрізнений характер, недостатньо висвітлені проблеми забезпечення продукцією скотарства населення, шляхи вирішення продо-

вольчої безпеки України та інші економічні аспекти виробництва молока і м'яса в ринкових умовах.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження сучасного стану та перспектив розвитку галузі скотарства і забезпечення м'ясо-молочною продукцією населення України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Протягом всього історичного періоду розвитку суспільства виробництво продукції скотарства було і сьогодні залишається однією з провідних галузей сільського господарства.

Підкомплекс скотарства має не тільки велике соціально-економічне, а організаційно-технологічне й політичне значення для національної економіки України. Водночас підкомплекс скотарства є потужним джерелом розвитку тваринництва і побічних галузей, зокрема рослинництва, комбікормової, біохімічної, ветеринарної, переробної і харчової.

Проте, його багаторічний розвиток характеризується зменшенням поголів'я тварин та обсягів виробництва продукції.

Протягом 2011 р. зберігалась негативна тенденція скорочення загального поголів'я сільськогосподарських тварин. На 1 січня 2012р. в країні нараховувалось 4425,8 тис. голів великої рогатої худоби, що на 68,6 тис. голів, або на 1,5%, менше порівняно з початком 2011р., у т.ч. у сільгосппідприємствах — 1510,6 тис. голів (на 15,8 тис. голів, або на 1% менше), у господарствах населення — 2915,2 тис. голів (на 52,8 тис. голів, або на 1,8% менше).

Поголів'я корів у аграрних підприємствах (583,7 тис. голів) зменшилось на 0,9%, у господарствах населення (1998,5 тис. голів) — на 2,1%, що зумовило загальне скорочення показника на 1,9%.

На початок 2012р. в аграрних підприємствах дві третини поголів'я великої рогатої худоби утримувалось товаровиробниками з чисельністю стада від 500 до 2999 голів (929 сільгосппідприємств, або 23,2% кількості підприємств, що вирощували велику рогату худобу).

Через скорочення поголів'я корів, навіть за умови зростання продуктивності молочного стада, загальне виробництво молока у 2011р. скоротилось на 1,4% і склало 11,1 млнт, у т.ч. у господарствах населення — на 2,1% (8,8 млнт, або 79% загального обсягу); сільськогосподарські підприємства збільшили виробництво молока на 1,3%. Середньорічний надій молока від однієї корови, що була в наявності на поча-

ток року, в господарствах усіх категорій склав 4174 кг (на 92 кг, або на 2%, більше проти 2010 р.), у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах — 4109 кг (на 134 кг, або на 3%, більше), у господарствах населення — 4192 кг (на 82 кг, або на 2% більше). Виробництво молока у 2011 р. залишилося рентабельним, порівняно з 2010 р. прибутковість його підвищилася — з 17,9% до 18,4%. Середня ціна реалізації молока проти 2010 р. зросла на 3,5% і склала 3041,6 грн. за т. У 2011 р. виплати дотацій за реалізацію молока та молочних продуктів на переробні підприємства становили 5,2 млн грн.[1]

Загальне виробництво м'яса (у забійній вазі) у 2011 р. становило 2,1 млн т, що на 4,1% більше порівняно з 2010р. Зростання виробництва м'яса спостерігалось як в аграрних підприємствах (на 80,9 тис.т, або на 7,1%), так і в господарствах населення (на 3,9 тис.т, або на 0,4%). У структурі виробництва м'яса сільськогосподарськими підприємствами найбільшою була питома вага м'яса птиці всіх видів (66,7% загального обсягу), а господарства населення надавали перевагу виробництву яловичини та телятини (32,5%) і свинини (43,0%). Зросли середньодобові прирости худоби — 481 г (+4,3%), проте обсяги вирощування великої рогатої худоби із року в рік скорочуються (у 2011 р. проти 2010 р. на — 2,4%). У 2011р. в аграрних підприємствах (без врахування дотацій та доплат) відчутно зменшилася збитковість вирощування на м'ясо великої рогатої худоби, яка становила мінус 25,1% проти мінус 35,9% у 2010 р.[1].

Незважаючи на деякий приріст продуктивності тварин цього було недостатньо для стабілізації виробництва на рівні попереднього року

Не дивлячись на те, що в Україні спостерігається тенденція до зменшення виробництва молока та м'яса, окремі регіони збільшили виробництво продукції. Так, виробництво молока перевищило рівень 2010 р. у Полтавській області на 3,8%, Харківській — 1,2%. Позитивна тенденція вирощування великої рогатої худоби спостерігалася у Херсонській (+5,6 до 2010 р.), Тернопільській (+3,1%), Полтавській (+2,7%), Дніпропетровській (+2,4%), Вінницькій (+0,8%) областях.

Результати діяльності сектора скотарства, а саме наявність необхідної сировинної бази, мають значний вплив на роботу підприємств переробної промисловості.

За підсумками 2011р. обсяги виробленої продукції у галузі залишились майже на рівні попереднього року. Отримано приріст продукції у м'ясній промисловості (5,2%), водночас спостерігалось зменшення випуску продукції у молочній промисловості на 6,7%. Виробництво

сирів жирних зменшилося до рівня попереднього року на 6%, кисломолочних продуктів — 5%; яловичини і телятини — 10%. Разом з тим, виробництво молока обробленого збільшилося на 7%, масла вершкового — 6%. Як наслідок, фонд споживання молока становив 9,4 млн т, м'яса — 2,3 млн т. Оптимальною вважається ситуація, коли фактичне споживання продуктів харчування особою впродовж року відповідає раціональній нормі, тобто коефіцієнт співвідношення між фактичним і раціональним споживанням дорівнює одиниці.

Так, раціональна норма (розрахунки МОЗ України) споживання м'яса і м'ясопродуктів на одну особу в рік становить 80 кг, фактичне споживання було у 2011 р. 51,2 кг, індикатор достатності споживання — 0,64. Фактичне споживання м'яса і м'ясопродуктів на одну особу на рік у 2010 р. становило 52 кг. М'яса яловичини і телятини у 2011 р. поживалося на одну особу на рік всього 9,1 кг при раціональній нормі 36кг. Споживання молока і молокопродуктів відповідно до раціональної норми повинно бути 380 кг на одну особу на рік, у тому числі 120 кг молока у свіжому вигляді, у 2011 р. фактично споживалося 204,9 кг, індикатор достатності споживання — 0,54, у 2010 р. фактичне споживання становило 206,4 кг. Відтак, внутрішній ринок залишається далеким від його повного насичення.

Основними причинами, що призвели до руйнівних наслідків у скотарстві та продовжують свою негативну дію, є:

— нестабільний рівень закупівельних цін на молоко та яловичину, що не забезпечує стійкого беззбиткового їх виробництва і знижує інвестиційну привабливість галузі. Незважаючи на високі минулорічні закупівельні ціни на молоко, галузь залишається малопривабливою для господарників. Якщо в травні 2011 р. середня закупівельна ціна на молочну сировину, вироблену у сільськогосподарських підприємствах, становила 2,9 тис. грн./т, то в жовтні досягла 3,8 тис. грн. Порівняймо: середні ціни на молоко торік у країнах Європейського Союзу коливалися у межах 35—36 євро в розрахунку на 100 кг продукції. Молоко, вироблене в господарствах населення, коштувало на вітчизняному ринку значно дешевше. Упродовж минулого року за нього можна було отримати в середньому від 2,0 до 2,9 тис. грн./т. У січні 2012 р. закупівельні ціни на молоко від сільськогосподарських підприємств становили 3,5—3,8 тис. грн./т, населення — 2,3—2,8 тис.; молодняк великої рогатої худоби вагою понад 400 кг —

Таблиця 1. Умови кредитування проектів з молочного скотарства в різних країнах світу

Країни	Середні строки надання кредитів, роки	Кредитна ставка,%	Державні виплати(премії)	
			умови	Розміри,%
США	7—8	4—5	Погашення витрат на будівництво сінажних башт, організацію пасовищ	До 50%
Німеччина	17—18	3—4	Відшкодування вартості будівництва	До 50%
Україна	1—3	18—20	Відшкодування відсоткової ставки за кредитами	У розмірі двох облікових ставок

Складено за: <http://www.uaan.gov.ua/sites/default/files/skotar.pdf> [2].

17,0—17,5 тис. грн./т. У вересні продовжилось зростання закупівельних цін на молоко, зумовлене здебільшого сезонністю: зменшення обсягів виробництва сировинного молока змушує переробників піднімати ціну [1].

Додатковим драйвером послугувала Постанова Кабінету Міністрів України № 807 від 22 серпня 2012 р., згідно до якої встановлено мінімальну закупівельну ціну на молоко II гатунку на рівні 2,2 грн./кг. З урахуванням того, що молоко низької якості потребує більших витрат на переробку і ціна на нього значно зросла, підвищився попит на більш якісне молоко.

Проте, навіть така цінова ситуація не забезпечує належний рівень ефективності галузі:

- недосконалий механізм державного регулювання імпорту продукції, яка завозиться за значно нижчими цінами, що ставить вітчизняного товаровиробника у нерівні умови і несе загрозу подальшого згортання виробництва;
- відсутність вигідної для товаровиробника кредитної політики, спрямованої на оновлення основних засобів виробництва (табл. 1);
- низька платоспроможність населення;
- значне зменшення кількості великих спеціалізованих підприємств із високим рівнем концентрації поголів'я і технологічного забезпечення виробництва молока та яловичини;
- низький рівень оновлення основних засобів виробництва галузі, переходу на інноваційні технології. Наразі в сільськогосподарських підприємствах домінують морально застарілі технологічні й технічні засоби виробництва, що зумовлює високу енергоємність виробничих процесів та собівартості продукції. Лише одиничні підприємства мають можливість у нинішніх умовах інвестувати в галузь. Причиною цього є великі строки окупності вкладених коштів, що досягають 7—8 років. У зв'язку з цим для суб'єктів агробізнесу скотарство є менш привабливим та цікавить здебільшого

вертикально інтегровані компанії.

Демографічна ситуація зумовлює швидке скорочення поголів'я тварин у господарствах населення. Цей процес пояснюється як загальним зменшенням сільського населення, так і важкою щоденною працею з утримання худоби та виробництвом молока й м'яса. Такі умови господарювання стають менш привабливими для сільської молоді, яка мігрує до міст з вищими соціальними стандартами життя. За 2010 рік чисельність господарств населення, які утримували худобу та птицю, скоротилася на 79,3 тис., та на 1 січня 2011 року становила 3,28 млн одиниць. За січень-листопад 2011 року чисельність сільського населення зменшилася на 77,2 тис. осіб.

Проте, господарства населення залишили за собою майже 80% у структурі загального виробництва молока по Україні та 45,8% обсягів реалізації худоби та птиці. Як наслідок, якість сировини, зокрема молока, поступається сільськогосподарським підприємствам, оскільки пов'язане із застосуванням ручної праці, складнощами при заготівлі й збуті та обмежує експорт кінцевої продукції на ринки розвинених країн.

ВИСНОВКИ

Основним напрямом дальшого розвитку скотарства і підвищення його економічної ефективності є інтенсифікація виробництва молока і яловичини на основі зміцнення кормової бази і підвищення рівня годівлі тварин, впровадження комплексної механізації і автоматизації виробничих процесів та переведення галузі на індустріальні технології, використання високопродуктивних, спеціалізованих порід худоби, пристосованих до машинної потокової технології, удосконалення організації і оплати праці.

Молочна продуктивність корів залежить від рівня годівлі, умов утримання, породи і віку, однак з підвищенням удою витрати кормів на 1 ц молока зменшуються. Так, при середньому удої молока від однієї корови 5 тис. кг, витрати кормових одиниць на 1 ц молока на 30—40% менші порівняно з удоєм 2,5 тис. кг [3].

Дані наукових досліджень і досвід передових господарств свідчать, що організація інтенсивного вирощування і відгодівлі худоби є головним напрямом збільшення виробництва яловичини і поліпшення її якості. При інтенсивному використанні молодняка м'ясного контингенту скорочуються строки відгодівлі, прискорюється оборотність поголів'я, що сприяє збільшенню виробництва яловичини і підвищенню його економічної ефективності. Забійний вихід м'яса залежить від живої маси і вгодваності молодняка худоби. При живій масі

однієї голови 300 кг і при нижчій за середню вгодваності вихід м'яса становить 45%, а при живій масі 425 кг і вищій вгодваності — 58%.

Ліквідація перегулів корів і телиць та їх яловості є важливим джерелом збільшення виробництва молока і м'ясних ресурсів країни, а також основою зниження собівартості продукції. При збільшенні виходу телят на 100 корів з 80 до 90 голів, виробництво молока з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь зростає на 78 ц в зоні Степу, Полісся — 71 ц і Лісостепу — 38 ц. Економічна ефективність молочного скотарства підвищується і за рахунок поліпшення якості молока, зокрема підвищення його жирності. Залежно від породи, годівлі та умов утримання корів, вміст жиру в молоці може становити від 2,5 до 7%. Таким чином, розвиток скотарства і рівень його економічної ефективності визначається багатьма факторами. Але головне завдання на сьогодні — це відновити поголів'я великої рогатої худоби і корів, у тому числі забезпечити населення України продукцією скотарства на рівні раціональних норм.

Мінагропром ставить перед собою завдання у перспективі до 2015 р. збільшити поголів'я корів до 2,72 млн гол., підвищити продуктивність основного стада до 5,66 тис. кг/рік, та доведення обсягів виробництва молока до 15,4 млн т на рік. Для виконання поставлених завдань необхідно спрямовувати зусилля владних структур всіх рівнів на розвиток великотоварного виробництва та підтримку особистих селянських господарств.

Міністр аграрної політики і продовольства України Микола Присяжнюк у своєму виступі підкреслив, що "державні бюджетні програми будуть направлені на розвиток особистих селянських господарств, створення так званих маєтків по 5—8 корів, створення кооперативів, залучення молоко- та м'ясопереробних підприємств до участі в цих кооперативах. Загалом на розвиток молочного господарства буде направлено більше 2 млрд грн. Завдання Міністерства — зробити ведення сільського господарства на всіх рівнях і всіх форм більш привабливим і менш трудомістким".

Література:

1. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uaan.gov.ua/sites/default/files/skotar.pdf>
3. Ільчук М.М. Ефективне функціонування молока продуктового під комплексу України/ М.М. Ільчук. — К.: Нічлава, 2004. — 312 с.
Стаття надійшла до редакції 22.10.2012 р.